

ФАКТЧЕКІНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОТИДІЇ В ГІБРИДНІЙ ВІЙНІ

Суська Ольга Олександрівна

доктор соціологічних наук, доцент,

Національний університет «Києво-Могилянська академія»,

м. Київ, Україна

ORCID: 0000-0001-9620-1859

«ОБРАЗ СУСПІЛЬСТВА» ТА ЙОГО ТРАНСФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

З розвитком цифрових комунікацій імітаційні технології все ширше використовуються вже не тільки мистецтвом, а впроваджуються в політичне і соціальне життя, формуючи «образ суспільства», структуру взаємодії соціальних спільнот та соціальних інститутів (імітуючи засади демократії), тематику соціальних та медіакомунікацій.

Підкреслимо, що суспільство, де демократичні права і свободи громадян не підкріплені організаційно і економічно (відсутні механізми реалізації правових гарантій, що робить аморфним законодавство); де виникає так зване «суспільство декларативного права» (правові норми не втілюються, а виконують роль цивілізаційного «кліше», «заставки», якою прикривається влада); де, демократично обрана і легітимна влада не виконує своїх передвиборних зобов'язань, – в такому суспільстві неодмінно починає відігравати важливу роль маніпуляція, інформація перетворюється на низку фейків, а медіакомунікація перетворюється на застосування засобів віртуального втручання у «свідомість мас».

Якщо, виходячи з ідеї П. Бурд'є, розуміти соціальне «поле політики» як простір взаємодії між агентами, що мають свої певні диспозиції, засвоєні протягом такої взаємодії у полі, то можна

увити, що агенти реагують на співвідношення сили та результативності впливу на структури, які конструюють соціальні відносини. (Bourdieu, 1991). У демократичних суспільствах навіть за наявності примусу з боку сил, вписаних в ці поля (зокрема, засобами медіа), і визначення конкретних диспозицій «силами поля», агенти здатні впливати на нього, діяти згідно обраній траєкторії, передбачуваним напрямом, зберігаючи певний запас свободи.

Після повномасштабного російського вторгнення на територію України суттєво змінились очікування та зникла пасивність та небажання осмислювати реальні події. В умовах війни «через певний час настає адаптація особистості до цих умов. Людина тут набуває позабуденний досвід, але вона практично ніколи не може повністю адаптуватися до цих умов. ...Однак тепер взаємодія особистості з екстремальними умовами життя ускладнюється, а не зводиться лише до емоційних реакцій. ...Вона намагається впоратись з собою, осмислити у більш широкому масштабі своє місце в системі соціальних відносин, дати оцінку тому, що відбувається навколо, переоцінити надбання свого минулого досвіду» (Шульга, 2022, С. 47-48).

Умови війни загострили розбіжності етичних і моральних цінностей, а неспроможність протидіяти епізодам агресивних дій реальних ворогів, або «ворожості» суспільства, перетворилися іноді у нездатність опанувати собою. В одному випадку – це породжує ескейпізм (утікання) від контактів із суспільством, яке потрапило у воєнну кризу (масова міграція), в іншому випадку – як наслідок проявляється втрата смислів і цінностей діяльності (в т.ч. професійної), а також падіння рівня «соціального оптимізму» (Held, 1992).

Серед результатів щорічного моніторингу, що проводить Інститут соціології НАН України привертають увагу «рейтинг» актуальності соціетальних цінностей.

Звертає увагу те (табл. 1), що група цінностей: різноманіття, розвиток і селективність, яка спрямована на розвиток країни в широкому значенні, а саме – соціальному, науковому, кадровому зайняла останні позиції. І не тільки тому, що ними «можна тимчасово знехтувати» під час війни. Скоріше тут справляє

Оцінка актуальності соціетальних цінностей

Соціетальна цінність	Може тимчасово знехтувати	Не може тимчасово знехтувати		Баланс
		У другу чергу	У пріоритеті	
Безпека	11,3	6,4	82,3	71,0
Сила	15,9	6,8	77,3	61,4
Порядок	17,2	11,9	71,0	53,8
Нормативність	19,7	9,7	70,6	50,9
Рівність	21,0	14,5	64,5	43,5
Свобода	35,7	17,0	47,3	11,6
Стабільність	40,3	11,8	38,0	7,7
Самостійність	39,8	16,1	44,2	4,4
Різноманіття	41,4	18,3	40,4	-1,0
Розвиток	44,7	16,1	39,1	-5,6
Селективність	43,6	19,7	36,7	-6,9

Джерело: Українське суспільство в умовах війни (2022). Київ: Інститут соціології НАНУ України. 278.

певний тиск попередній повільний рух України до Європи, опанування загальносвітовими та європейськими цінностями. Тут актуально навести висловлювання Скота Леша і Майка Фезерстоуна, яке акцентує застереження, що «глобальна технологія потоків уже деконструювала як націю-державу, так і стару метафізику присутності. Проблема полягає в тому, що одночасно з цим вона створила цілковито новий апарат (не)безпеки» (Фезерстоун, Леш, 2008, С. 33-34). Коли йдеться про спроби зайняти в суспільстві позиції відповідні рівню володіння знаннями та готовності до виконання певних обов'язків (селективність), або ж пропонувати екстенсивний розвиток певної галузі (розвиток), то серед розростання титулів і статусних регалій, виникає ситуація, яку Френсіс Фукуяма (Fukuyama, 1999) визначав як приналежність до штучно створених еліт. Численні різноманітні інтерактивні івенти, конкурси, «ріеліти-шоу»,

лотереї, ін., в яких існує і повсякденно бере участь *homo profanum* (за висловом Фукуями), проголошуються основою буття і поступово формують відповідний «юзерським» цінностям взірець – *homo inercialis*.

Очевидно, «образ суспільства» тісно поєднаний з так званим «образом еліт», і там, де вони стигматизуються або маргіналізуються (наприклад, як відбулося після оприлюднення електронних декларацій депутатів з наддоходами), то реальний потенціал довіри до еліт, а відтак і позитивний міжнародний імідж країни різко знижуються.

Протягом російсько-української війни, яка є гібридною за своєю суттю, має місце широкомасштабний процес «промивання мізків» з боку агресивної російської пропаганди, що особливо дається взнаки на тимчасово окупованих територіях. Завдяки реанімуванню атомізованих ідеологічних структур, застосуванню «мови ворожнечі», за рахунок вироблення відповідних рефлексів, російська пропаганда здійснює процес відвертого тиску суспільства на свідомість особи, маючи на меті досягнути однодумства та конформності серед населення окупованих територій.

Кризові суспільні явища, яким, безумовно, і є війна спричиняють суттєву поляризацію думок, переконань, настановлень, що позначаються на житті людей, адже, згідно з думкою І. Валлерстайна, «логіка» системи перетворюється у набір інституціональних структур, які самостійно рухаються, самопідкріплюються, які детермінують рух траєкторією; проте, жодна конкретна ситуація не є більш складною, ніж довгі «моменти переходу», коли руйнуються більш прості зв'язки (Wallerstein, 2011). Протягом таких складних етапів завжди збільшується питома вага інформованості мас про події та явища соціальної дійсності. Між продукуванням інформації мас-медіа та освітніми (інтелектуальними) зусиллями суб'єктів процесу інформаційного обміну спільним є те, що ЗМІ, виробляючи інформацію, одночасно створюють так званий «горизонт новизни» (Luhmann, 2001). За висловом Н. Лумана, «на рівні всього суспільства спостереження подій саме є подією, причому такою, що відбувається майже одночасно із подіями,

які спостерігаються. ...Проблема тому полягає не в істині, а в неминучій, але разом з тим бажаній та керованій селективності» (Луман, 2010, С. 54-55). Ця селективність є набутком досвіду та інтелектуальних зусиль самих суб'єктів комунікації, вона дійсно «бажана» і «керована», адже спрямована на здійснення свідомого інформаційного вибору. Ілюстрацією такого усвідомленого вибору може слугувати думка респондентів соціологічного моніторингу Інституту соціології НАН України (відповіді на запитання «Яку ситуацію Ви особисто розглядатимете як перемогу у війні?»). Найбільшою виявилась питома вага відповідей щодо позиції: «вигнання російських військ з усієї території України та відновлення кордонів станом на січень 2014р.», причому по регіонах відповіді розподілились таким чином: Захід – 53,6%, Центр – 55,4%, Південь – 56,9%, Схід – 45,4%, Україна в цілому – 54,7% (Українське суспільство..., 2022, С. 272). Очевидним відкриттям в сенсі «усвідомленої селективності» став вибір, зроблений мешканцями півдня, які найбільш зосереджені на меті перемоги та звільненні усіх українських територій. Таким чином, російсько-українська війна продемонструвала, що ніякі зусилля агресора (воєнні дії, захоплення та руйнування об'єктів критичної інфраструктури тощо), відвертий і агресивний тиск на населення – особливо захоплених територій, не досягають їхньої «гібридної мети» – підпорядкування думок і переконань населення владі російських окупантів.

Ступінь наближення «образу суспільства» до реальності (через медіа, соціальні мережі, інші канали інформування) демонструє ілюзорність або реальність уявлень громадян, при цьому, може викликати в кожного індивіда певні інтелектуально-логічні реакції та почуття. Трансформування медіаповедінки (в сенсі користування різними видами медіа – і «новими», і традиційними), доводить, що для орієнтації у сучасному медіапросторі індивіду необхідні не тільки знання і компетенції щодо інформаційного вибору, але й серйозні «світоорієнтаційні орієнтири». Одним з таких орієнтирів могло б стати успішне суспільство, яке б надавало можливості розвитку і становлення кожному громадянину і так само піклувалось про його успішність. На жаль, в умовах повномасштабної російсько-

української війни, ситуація не дає можливості спрогнозувати, коли образ українського суспільства стане саме таким. Проте протидія проявам гідридної війни і свідоме ставлення до формування «образу суспільства» у медіапросторі є запобіжниками ворожим проявам та маніпуляціям.

Література

- Луман, Н. (2010). *Реальність мас-медіа*. Київ: ЦВП.
- Українське суспільство в умовах війни 2022 (2022). Київ: Інститут соціології НАН України.
- Фезерстоун, М., Леш, С. (2008). *Глобалізація, модерність і опросторовлення суспільної теорії: Вступ. Глобальні модерності*. Київ: Ніка-Центр.
- Шульга, М. О. (2022). Очікування в екстремальних умовах. *Українське суспільство в умовах війни. 2022*. Київ: Інститут соціології НАН України, 46-55.
- Bourdieu, P., Coleman, J. M. (1991). *Social theory for a changing society*. New York: Russell Sage foundation, cop.
- Fukuyama, F. (1999). *The Great Disruption: Human Nature and the Reconstitution of Social Order*. Free Press.
- Held, D. O. (1992). Democracy: from city-states to a cosmopolitan order? Held, D. (ed.). *Prospects for democracy*. Cambridge: Polity Press, 13-52.
- Luhmann, N. (2001). *Was ist Kommunikation? Aufsätze und Reden*. Stuttgart.
- Susska, O., Chernii, L., Sukharevska, H. (2022). Media as a tool of manipulative technology of russian infoaggression in the ukrainian media space. *AD ALTA, Journal of Interdisciplinary Research, vol. 12, Is. 1, Special Issue XXV*, 228-234.
- Wallerstein, I. (2011). Structural crisis in the world-system: where do we go from here? *Monthly review*, 62, 10, 31-39.